

Balogh Mihály

**A debreceni nagytemplomtól a budai várig.
Interjú Dr. Nagy Attila olvasáskutatóval I. rész**

Dr. Nagy Attila olvasáskutató 2006 végén rövid e-mailban tudatta barátaival, ismerőseivel és munkatársaival, hogy nyugállományba vonul. Ebből az alkalomból készült az alábbi, két részes interjú a kiváló szakemberrel, aki a Könyv és Nevelés szerkesztőbizottságának meghatározó tagja, értékes munkatársa volt hosszú éveken át.

Első nekifutásra beszéljünk a gyökerekről! Mondj valamit, kérlek, a származásodról, gyermekkorod meghatározó élményeiről, emlékeiről!

Több generációs debreceni, ötgyermekes cíviscsalád, sorrendben harmadik tagjaként születtem a háború közepén, 1942. novemberében. Dédapám volt a debreceni mészárosok utolsó céhmestere, amikor az 1880-as években rendeletileg feloszlatták a céheket. Édesapám első generációs értelmiségi: gazdász, jogász.

A korszakról felesleges bővebben szólnom. Bombázás, menekülés, halálestetek, hadifogság – a szűkebb családban is. Magam, háromévesen a gyermekbénulás formájában leselkedő halál torkából visszarángatva, 1945. szeptember 16-án kezdtem másodszer élni. Az első tudatos emlékem kifejezetten a menekülés: 1944. októberében a rejtkehelynek hitt tanyáról, vissza a városba. Ezzel együtt máig tündökletesen fénylő napokra, pillanatokra emlékszem: akác és tölgyerdők, tanya, virágzó csillagfürt tábla, rókalyuk a domboldalban, eperfa, szőlőskert, orgona-sövény, nóniusz lovak, magyar szürkék, rackák, kuvasz, komondor és puli. Álmaimban ma is otthon járok szabadon, nagy család, barátságos rokonok, hatalmas cséplőgép, csapatmunka, gyönyörű állatok, mellettük hozzáértő emberek, édesapám köztisztviselőként álló, remek mesélő, a társaság központja. Aztán filmszakadás, majd mielőtt szó szerint üldözötteké válnánk, édesapám a rokonság legnagyobb megrökönyödésére, egyetlen óra alatt írásban ingyen mindet felajánl az államnak, és földönfutóként, két diplomával a zsebemben nulláról kezdi a maga és családja életét 1949 őszén, Budapesten.

...És eljöttek az érlelő iskolaévek. Ezek szerint pesti gyerekként lettél iskolás?

Nem egészen. „Évnyertesként” ’49 szeptemberében még Debrecenben egy-két hetet „járok” iskolába, de a kibontakozó diktatúra szétrúgja a családot, s édesapámmal kettesben mi leszünk a fővárosi honfoglalók egy albérlésben. 1949. novemberében jelen vagyok a Lánchíd újjáépítés utáni felavatásán.

1950. márciusában Budán, egy kelenföldi pici, ötházas utca lakói leszünk – ekkor már az egész család – csaknem két évtizedre. Az alsó tagozatos élményeim inkább a szépirodalom műfajába kínálkoznak, tehát ugorjunk! A felső tagozatban már nagyszerű emberekkel, tanárokkal, pedagógusokkal találkoztam. 1956 októ-

beréig a Pető Intézet lakójaként, egy életre mélyen belém ivódott a kiscsoportos tanítás, tanulás fantasztikus előnye. Az 1955. januárjában kapott félévi bizonyítványtól az egyetemi vörösdiplomáig itt lett belőlem kítűnő tanuló. Addig inkább az okosabb, olvasottabb, csibészkedésre hajlamos („órán kártyázott” – intővel jutalmazott), kallódó kölyök voltam.

1956. decemberétől az intézet mögötti Kőbölkút utcai iskolában folytatom, melynek igazgatónőjét és a tantestület nő tagjainak többségét, az 1956. december 4-én rendezett nőtüntetés résztvevőiként azonnal elbocsátják. Az új igazgató egy katonatiszt, egyenesen a Honvédelmi Minisztériumból. Ennek ellenére életre szóló élmények, találkozások helye és ideje ez az 1956. decemberétől 1958. júniusáig tartó másfél év. 2007. január első felében telefonon köszönöm meg Hinora Sándornénak, egykori nagyszerű kémiateanárnőmnek, hogy szüleimet lebeszélte a vegyész-pályáról, s így a vegyipari technikum helyett gimnáziumi humán osztályba kerülhettem. (T. i. a kémiaiá miatt szerettem meg, de kémikusként feltehetően boldogtalan lettem volna.)

Egykori magadat minősítve használtad az imént az „olvasott” szót. Milyenek a későbbi olvasásszociológus első találkozásai a könyvvel, olvasással?

Életem meghatározó élménye 1950 karácsonyi ajándéka: az aktuális ruhaneműk mellett a *Pinokkió*. Azonnal olvasom, s percekben belül teljes szívemből zokogok: ez mesekönyv! Én már nem szeretem a meséket! A valódi élettről, a felnőttek világáról szeretnék többet tudni. Nem ismerem a szót, de jól érthetően körülírom, én már *regényeket* szeretnék olvasni! Édesanyámat megrendítem, s talán még Szilveszter napja előtt ott a kezemben a téglavörös, vászonkötésű Donászy Ferenc: *Buda hőse*, a 386 oldalas csodálatos regény, melynek főhőse Hollókő Edömér, s annak szerelme Csilla. Témája Bécs 1683-as ostroma, majd Buda visszafoglalása 1686. szeptember 2-án. Fa- és rézmetszetek, klasszikus versidézetek az egyes fejezetek élén. Ezekről a napoktól fogva bárhol, bármikor idézem: „Szél zendül az erdőn – ott leskel a hold / Idekünn hideg éj sziszeg aztán.” „Él magyar, áll Buda még!”

Fantasztikus kalandok, halált megvető bátorság, a cselszövő Balboa kapitány leleplezése, a kontyos pogány által elkövetett szörnyűségek... – de visszafoglaljuk Budát! Néhány héttel korábban érkezett haza megkopaszodva, foghíjasan, csont soványan, a korábban országos főiskolai bajnok kardvívó, huszonkilenc éves nagybátyám a hatéves orosz hadifogságból... Miről is olvastam akkor én? Hazaszeretetről, harcról, bátorságról, Buda visszafoglalásáról! Már 1948-ban láthattam a romhalmazzá lőtt Buda várát. Egy évvel később az internálás elől menekültünk Budára, rettegünk, mert néhány hónapja eltűnt a szomszéd ház tulajdonosa, Kemény mérnök úr. Internálták/kitelepítették, s mi soha többé nem hallunk róla. Lakásunk ablakából rálátok a Budaörsi úti laktanya kertjében, csíkos ruhában dolgozó rabokra. A XVII. és XX. századi magyar történelem öntudatlanul, tökéletesen összekapcsolódik bennem. Hódítók, törökök, oroszok, „*Rákosi pajtással előre!*” harsogjuk az iskolában, de itt van Hollókő Edömér! A vár fokára ő tűzi ki elsőként a magyar zászlót – meg én! Hiszen egyek vagyunk, hiszen én is újra szabad, félelem nélküli Magyarországon szeretnék élni! S hogy édesapám kapja vissza a szülőktől örökölt házat, tanyát!

Mindez persze utólagos értelmezés, de a tudatalatti, önkéntelen azonosulás egy életre belém ivódott. Hatalmas felkavaró élmény, ezektől a napoktól kezdve a könyvek elkötelezettje lettem. Izgalom, kaland, szerelem, igazság, szabadság, önfeláldozás, küzdelem és olthatatlan remény. Nem láttam, nem ismertem az olvasónapló fogalmát, de füzetet kértem, írni és rajzolni kezdtem. Íróvá és egyúttal olvasóvá tett ugyanazon élményköteg.

A kristálytisza „határkövet” követték a Mackó úr könyvek az indiános művek, első renden a *Vadölő* és *Winettou*, majd Verne és sorban a *Hős fiúk*, a *Korhad* *fakeresztek*, *Robin Hood*, meg Gárdonyi és Jókai. Persze ne legyünk igazságtalanok a jó öreg Collodi mesterhez sem! Elovastam, hm tűrhető... Különösen a kék hajú tündér marad meg emlékeimben, aki az én fejemben azonnal szőke lett, vélhetően életem első szerelmeként. („*Bizonyára ilyenek az igazi nők!*”) No és a tücsök is meghökkentő, figyelemre méltó alak. A többi, az olyan átlátható, kitalálható, fejlethető mese...

Ez az a felszín, amely alól még legalább három réteg jól felidézhető. Édesapám rendkívüli mesélő, anekdotázó, karikírozó kedve, tehetsége. Minden vasárnapi ebéd az ő történetei közben telt; családi, gyermekkori események, diáktörténetek, csínyek, a párválasztás, illetve a vőlegényfogás klasszikus példái, háborús kalandok, megmenekülések, szökések – mindezek magával ragadóan, humorral, értelmezésekkel. A Református Kollégiumban érettségizett, ahol alapkövetelmény volt a Toldi mind a XII énekének memorizálása. Felejthetetlenül sokszor és mindig a legjobb alkalommal idézett: „*Szép öcsém, de nagy kár, hogy apád paraszt volt, s te is az maradtál.*” Vagy „*Jó az anyafarkas, szörnyű ordítással, / Rohan a fiúnak, birkóznak egymással.*” „*György, talán a rókaelkű bátyja...*” „*Jól tudom mi lappang bokrodnak megette...*” „*Mint komor bikáké, olyan a járása...*”

A szomszéd lakásban Bauerék élnek. Ők 1956. novemberében meg sem állnak Clevelandig, bennünket is biztatnak, édesanyám indulna, édesapám a leghatározottabban a maradás mellett dönt. Hasonló korú gyermekeik vannak, s hébe-korba náluk vagyok. Ilyenkor a jóságos Duitsch nagymama rendszerint meséket olvas. Nekem legjobban Arany János *Rózsa és Ibolyája* tetszik. Nálunk sajnos nincsenek ilyen szép képes könyvek!

Végül a református gyökerek. 1950–52-ben, amikor még állásvesztéssel járhatott, ha valakit megláttak a templomban, vasárnap délutánonként édesapánk ószövetségi történeteket olvas fel a Bibliából: Jónás és a cethal, Ábrahám és Izsák, Dávid és Góliát, Sámson csatája a filiszteusokkal, Dániel az oroszlánok között. Zsoltárokat tanulunk énekelni: „*Tehozzád teljes szívből kiáltok szüntelen, / E siralmas mélységből hallgass meg Úr Isten!...*” „*Mint a szép híves patakra, a szarvas kívánczik / Lelkem úgy óhajt Uramra és hozzá fohászkodik...*” „*Perelj Uram perlőimmal, harcolj én ellenségimmel! / Te paizsodat ragadd elő... Dárdádat nyújtsd ki kezeddal, ellenségimet kergesd el! Mondjad ezt az én lelkemnek: tégedet én megsegítlek.*” A zsidóság 5000 éves imája, énekszava, párbeszéde a Mindenhatóval ott, akkor ismét nagyon aktuálisá lett számunkra. Csak az első alkalommal tanulnivaló lecke, másodszer már teljes átéléssel, hangosan, szívből énekeljük. Többször ránk kell szólni: „Csende-sebben, mert meghallják a szomszédok!”. (Házmesterünk egy rendőr, a lépcsőházban Sztálin színes arcképe!)

Mai, divatos szóhasználattal a „family literacy”, a családközpontú irodalmi nevelés, a kulturális tőke jelentőségéről kellene hosszabban szólnom. Ki volt tehát jelölve az út, de a határkő mégis a Buda hőse lett.

Ezek tényleg nagyszerű, meghatározó élmények lehettek. Hasonlóan könyvmániás, egykori kortársadként magam is megerősíthetem, hogy életre szóló értékekkel gyarapodtunk a jó könyvekből, a legfogékonyabb éveinkben. De a Könyv és Nevelés szigorú terjedelmi korlátai nem engedik meg, hogy mélyebben elkalandozhassunk – olykor azonos vagy hasonló – olvasmányélményeinkben. Kérlek azért, legalább röviden idézd föl további diákéveidet!

A gimnázium négy éve (1958–62), valóban önálló fejezetet igényelne. Az első két évben osztályfőnököm – büntetésből az 1956-os, Petőfi Körös szerepéért – a fiatal Huszár Tibor, a későbbi neves szociológus, történész volt. Bonyolult és tartalmas, egész személyiségfejlődésemet befolyásoló kapcsolatunk három kulcsszóval jellemezhető röviden: ambivalencia, szeretet és rettegés. Imponáló volt tudása, szókincse, szuggesztivitása, de mindnyájan pontosan tudtuk, hogy továbbtanulási esélyeink tekintetében élet és halál ura, hogy egy ideológiai bizonyítási kényszer alanyai vagyunk. Minden ambivalencia ellenére le kell írnom: sokat köszönhetek neki! Személyre szóló, támogató, bátorító gesztusai miatt első renden a hála szó a megfelelő, s csak azután következhet az óvatosság, a fenntartás, az ellenszenv, a kifejezett rettegés.

Ráadásul szinte a kezdetektől egy gyönyörű, okos, felkészült egyetemista lány (Gyürey Vera, a Filmtudományi Intézet későbbi igazgatója) elvállalta, csak a mi osztályunk (I–IV. D) számára, a József Attila Gimnáziumban az irodalmi szakkör vezetését. Tőle ugyancsak rengeteget tanultam. Például könyvtárba kifejezetten az ő kedvéért mentem el, hogy Németh Lászlót és Apollinaire-t, Camus-t, Fellinit, Saint John Perse-t, Dürrenmattot, Semprunt, Sarkady Imrét olvassak a Kortárs, a Nagyvilág lapjain. A FSZEK könyvtár a Karinthy Frigyes úton ekkor számomra semmivel sem több, mint folyóiratok, könyvek lelőhelye, csendes olvasóteremmel, segítőkész könyvtárosnőkkel.

Pályaválasztásom az utolsó pillanatig billegett. Orvos vagy bíró legyek? A mostanában kilencven évensé lett Csirszka János, a közismert pszichológus egy szabályos vizsgálatsorozat végén, 1962. januárjában így összegez: „akár utcaseprő is lehet, úgyis emberekkel foglalkozik majd.” A labda ismét ott pattogott az én térfelelmen. 1962-ben az orvosi egyetemre nem vettek fel, de egy évvel később az ELTE magyar-lélektan szakára már igen. Menet közben aztán a lélektan egyszakos diplomává lett, kötelezően le kellett adnunk a második év végén a magyar szakot. Pályaválasztásomhoz indoklásul még annyit, hogy az igazságkeresés folyamata mindig mélyen izgatott, de az ítékezés gesztusát máig nehezen viselem. Alapmotívumom a segítő kéz kinyújtása, még a legreménytelenebb helyzetekben is.

Mit tud kezdeni magával és az oklevelével 1968 kemény nyarán egy friss diplomás, egyszakos pszichológus? Csak nem könyvtáros lesz?

1968 júniusában, üzempszichológusi oklevéllel a zsebemben, nem kis izgalmak után sikerült állást kapnom az Egyesült Izzó Rt. Munkalélektani Laboratóriumában. Ebben a műfajban kiemelkedően fontos és tekintélyes „műhelynek” számí-

tott. Vezetőjének neve máig igen jól cseng a pszichológus társadalomban: Engländer Tibor. Vele napok, hetek alatt kitűnő munkakapcsolatba kerültem. Attitűdvizsgálatokat végeztünk a munkahelyi légkörről, a városhatár közelében, a központi gyártelepen, ahol tizenegyezer ember, főként fiatal lány és asszony dolgozott. Klasszikus felállás, a vezérigazgatótól a művezetőkig mindenki férfi, míg a monoton szalagmunkát, igen alacsony bérekért nagy tömegben az említett hölgyek végezték. Eddig kifejezetten izgalmas volt, amikor azonban a látletet, a kutatási jelentés (meleg és kosz van, a művezetők jelentős része visszaél hatalmával), a főnökök asztalára került, világossá lett, hogy a termelékenység fenntartása, növelése érdekében a művezetőknek érintetleneknek kell maradniuk, míg a „nyafogó”, vonakodó hölgyeket könnyen és gyorsan le lehet cserélni. Diagnózis van, de a terápiára már senki sem kíváncsi. 1968. július 1-jén álltam munkába, de októberre, novemberre már egyértelműen látszott, munkánk látszattervevényesség, a fennálló helyzet megváltoztatásában kizárólag a legalul lévő „rabszolgák” érdekeltek. Tehát nincs szüksége rám ennek a világnak! Nem segíthetek a leginkább kiszolgáltatottakon. Marad a kutatás a „jó kis előadásért” az aktuális konferencián, majd a publikációért?

Nyugtalan álláskeresővé lettem. Alig átlátható „véletlenek” láncolata után az OSZK KMK Múzeum utcai igazgatói szobájában ülök (1969. febr.), ahol Sallai Pista bácsi, Papp Pista és Gerő Vera gyanakodva kérdezgetnek. Már a belépésem pillanatában – teljesen érthető módon – kétkedővé válnak, de türelemmel kérdészködnek. A szakdolgozatom szociálpszichológiai témája (reference group, viszonyítási csoport) meglepően pozitív fordulatot hoz: gyerekekkel, fiatalokkal, olvasással, kutatással kellene itt majd foglalkoznom. Vonzó kulcsszavak, de első nap a „Sallai-Sebestyént” nyomják a kezembe, számomra hervasztó unalom, s hetekig, hónapokig teljes a tanácsstalanság: mi is legyen az első kézzel fogható feladat? Se kidolgozott koncepció, se pénz! Mindez kölcsönös jóindulattal, türelemmel, de részemről egyre nagyobb belső feszültséggel. Mi hát a tényleges feladat, mire szemeltek ki? Hogyan tehetném hasznossá magam?

A háttérben bonyolult kapcsolati hálók, „szemből” meg a minisztériumi lecke: a gyerekekkel kellene valamit kezdeni! Ötletem vannak, például a szakmunkástanulókkal, de az akkori Munkaügyi Minisztérium a leghatározottabban kihátrál, miután az első beszélgetések végére megérti, hogy itt egy kérdőíves vizsgálat az olvasásról nagy presztízs veszteségekkel járhat. Kamarás Pista közben már írja első nagy munkáját: A munkások és az olvasás. Arra még volt pénz, paripa, fegyver. Nekem maradtak a fent említett, vonzó kulcsszavak...

Még van egy rozoga Volgája a KMK-nak, s a FSZEK kerületi könyvtárai után kisvárosi, falusi intézményekkel ismerkedem, ahol végre emberekkel, szituációkkal találkozom. Meghökkenítő szélsőségek fogadnak, de mindenütt szívélyes, az ismeretlennek is előlegezett bizalom, jó szó, s többé, kevésbé őszinte beszéd a valós gondokról. (Kit, honnan tiltottak ki? Ki honnan került a könyvtárba? Mi volt korábban? A helyi hatalom és a könyvtár.) Rövid, de emlékezetes beszélgetések Varga Bélával, Katsányi Sanyival Veszprémben, Polonyi Péterrel Pesten, Takács Miklóssal, Tóth Gyulával Szombathelyen, Hajdú Gézával Hódmezővásár-

helyen, Könczöl Imrével Várpalotán, Szőnyi Lászlóval Miskolcon, Tuba Lacival Mosonmagyaróváron, köztük (rajtuk kívül) persze jó néhány nyomasztó emlék is.

No és a közvetlen kollégák sora. Bereczky Laci, Bóday Pál, Fodor András, Fogarassy Miklós, Horváth Tibor, Iszlai Zoli, Urbán Laci, Vargha Balázs, s csak a kiemelés érdekében, a végén az abszolút domináns személyiségek, Papp István és a mindenki Sallai Pista bácsija. Igazi egyéniségek, jellegzetesen erős intellektusok, sokféle attitűd és főként a szólás szabadsága. Az ebédlőben, az utcán, a tűzvédelmi továbbképzés közben, az összdolgozói értekezleten, a lépcsőházban, a mosdó előterében könyvekről, friss olvasmányokról, társadalomról folyik a szó, ahol a legkomolyabb beszélgetésekben is egyenrangú partner Markos Jucika, az igazgató titkárnője. Megismételhetetlen köztársaság! Számomra kissé csapongó, improvizatív, bizonytalan körvonalú eszmecserek, viták ezek. Hiányzik a szavak, a fogalmak, a közvetkeztesek egzakttsága, de mégis hallatlanul vonzó a légkör, a szellem szabadsága, a kollégák összessége.

Munkaszobánkban Kamarás Pistával kettesben, majd hármasban (Könyves-Tóth Lillával, később Katsányi Sándorral) pedig óriási röhgések. Pista iróniájával, karikírozó készségével szóban és írásban hihetetlenül gyorsan lereagálta az éppen történeteket, hallottakat. Bóday Pali ajándékoz meg az első kézzelfogható munkával: a Könyvtári Figyelő számára írok recenziót Gereben Feri középiskolai vizsgálódását összegző könyvecskéjéről! Kifejezett örömmel tettem, feltehetően ez lett első könyvtári közleményem, majd a *Válogatás a szabadpolcra* (Könyvtáros 1971/1) meg a *Munkásfiatalok és az olvasás*, (Kortárs 1971/1) társszerzőségben Kamarás Pistával) következtek.

Hosszas előkészületek után, 1970 tavaszán végre egy felmérés indul (közművelődési intézmények járási székhelyeken), ősszel pedig megkezdődhet egy négyéves olvasáspedagógiai kutatás a József Attila Gimnáziumban, amelynek hozadéka *A több könyvű oktatás hatása*. (Bp. Akadémiai Kiadó, 1978.) Innen kezdve már otthon voltam. Különösen az utóbbi lett édes gyeregem. Teljes egészében saját ötlet, régi iskolám, ismerős tanárok és főként a dogmatikus, egykönyvű gondolkodásmód lazítása, a kérdezés, az ellenvetés, a vita joga. Máig sem tudom felmérni, hogy akkori főnökeim milyen mélyen sejtették, értették meg a nagyobb összefüggéseket. Oktatás, könyvtár, de az intellektus szabadsága, a felülről elrendelt, egyetlen igazság megkérdőjelezhetősége, a kritikai mozzanat hangsúlyozása, a fennálló rend megváltoztathatósága: *az ellentmondásmentes közlések betanulása helyett az ellentmondásos források mérlegelő értékelése!* (Alig két éve hagytuk magunk mögött 1968. augusztus 20-át, a Varsói Szerződés „testvéri segítségnyújtását” Csehszlovákiában!)

Publikációid sokaságából és sokféleségéből ítélve a hetvenes évek szakmai szempontból ugyancsak mozgalmasak voltak számodra. Mondanál valamit a többi témáidról, kutatásaidról is? No meg persze arról, hogyan alakult a szakmai előmeneteled, karriered.

A „Jóskában” folyó komplex kutatás mellett 1972–74-ben elkészítettük Halász Lászlóval együttműködésben a „*Hatásvizsgálat könyvtárban I–II.*” című, 1974. és 1977-es megjelenésű publikációink alapanyagát. Ebben az esetben sem egyszerűen megismételt kérdőíves vizsgálatot végeztünk, hanem a vizsgálati személyek

egy-egy csoportjában előre tervezett „intervenciót” gyakoroltunk. (Erről bővebben az eredeti közleményekben!) A végeredmény egyfajta kijózanodás: nem reális a szocialista embertípus néhány éven belüli megteremtése! Az érdeklődés, az ízlés, az értékrend, az esztétikai érzékenység, az attitűdök rendszere rezzenéstelen maradt minden jobbító szándékú kísérletünk ellenére. Vagyis a könyvtár halatlanul fontos a látogatók igényeinek kielégítésében, a meglévő attitűdök fenntartásában, megerősítésében, de mindezek rövid távú átalakítása illúzió. Ráadásul saját eredményeink teljes egészében egybevágtak a korabeli, rokon témájú, egzakt laboratóriumi kutatások eredményeivel.

1975-től több, kevesebb rendszerességgel tanítók, 1976-tól olvasótáborok (Mátrafüred, Bakonyoszlop) előkészítésében, szervezésében lebonyolításában veszek részt, ahol mindig kifejezetten hátrányos helyzetű (részben állami gondozott), s főként szakmunkástanulókkal foglalkozunk. Hálával kell megemlékeznem Baranyi Imréről, a gyöngyösi városi könyvtár akkori igazgatójáról, főnökömről, barátomról Kamarás Istvánról és Balogh Marikáról, a máig közszeretnek örvendő, veszprémi kollégáról. A 80-as években a hatvani Kocsis István meghívására leszek többször munkatársuk a nagykökényesi, majd erdélyi, minden esetben maradandó élményeket jelentő olvasótáborokban. Kedves Barátaim, máig hálás szeretettel gondolok mindnyájatokra!

1977-ben négyen, közvetlen kollégák, barátok (Gereben Ferenc, Kamarás István, Katsányi Sándor és jómagam) megbízást kapunk egy főiskolai, egyetemi tankönyv, szöveggyűjtemény összeállítására. Ez lesz az *Olvasásismeret – Az olvasás szociológiája, lélektana, pedagógiája*. Itt ismét meg kell állnunk egy főhajtás erejéig. A jó emlékű Futala Tibor elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, ahogyan az eredetileg Kovács Máté által, jó két évtizede kidolgozott bibliológia koncepcióra felépült – az elmélet és az empiria házasságából – az olvasás szociológiája, lélektana és pedagógiája című, összefüggő három féléves tantárgy. (Személyesen tőle kaptunk megbízást a tankönyv elkészítésére.) Korábban létezett egy elméleti váz, melynek tartalmát jelentős részben az 1968 óta működő OSZK KMK Olvasáskutatási osztályán végzett kutatások eredményei szolgáltatták.

Egy évvel később, 1978 őszén még csupán a kézirat van a kezemben, amikor Gerő Vera ajánlása nyomán rendszeres, óraadó főiskolai oktató leszek belőlem. (1987-től 2004-ig az ELTE BTK-án ugyancsak oktatom a jelzett tárgyat!) Vagyis életem, munkám minden értelemben kiteljesedik, kutatás és oktatás, folyamatos kapcsolat a mindennapi gyakorlattal. **A kutatási eredmények éppen a képzésen keresztül termékenyítik meg leghatékonyabban a gyakorlatot.** Nem győzünk eleget tenni a könyvtárosok meghívásainak, melyeknek legértékesebb elemei az esti, asztali beszélgetések, ahol felszínre kerülnek azok a konfliktusok, történetek, amelyeket életveszélyes lenne kérdőíveken, **publikációkban** rögzíteni. Megbízhatnak bennem, s hálás vagyok a reális viszonyok, a mélyebb összefüggések igazabb megismeréséért.

Ha a publikációs jegyzéked nézi az ember, úgy tűnhet, hogy a nyolcvanas évek elején valami történt veled, körülötted. Csökken a közlemények száma, újabb könyved sem jelent meg egy évtizeden át. Mi történt ekkor? Szakmai, alkotói válság, esetleg magánéleti gondok?

1979. október 29-én, a Vaclav Havel és társai letartóztatása elleni tiltakozó levelet, osztályunkról négyen (Bartos Éva, Gereben Ferenc, Kamarás István, Nagy Attila) jóhiszeműen aláírjuk. A levél: összesen két tárgyszerű sor, Kádár Jánosnak és Losonczi Pálnak címezve. Este utolér szüleim aggódó telefonja, a Szabad Európa Rádió óránként olvassa fel az aláírók névsorát. Innen a történet közismert, előbb kifejezetten fenyegető beszélgetések, a visszavonást követelő „meghallgatások”, majd miniszteriális támadások: miért foglalkozunk mi alapkutatással, miért nem szolgáljuk jobban a könyvtárak napi igényeit? S egyáltalán, ezt az osztályt meg kell szüntetni! Miközben már szervezzük a fiatal könyvtárosok olvasótáborait, éppen ezekben az években (1977–1984) az Oktatási és az Olvasáskutatási osztályok együttműködésével zajlanak a KMK történetének legnagyobb sikerű, többször megismételt, továbbképző tanfolyamai (gyermekkönyvtár, olvasószolgálat, hátrányos helyzet), tehát az előadási és publikációs felkéréseink határozottan fel-fel-futó ágban vannak.

Az előbb említett indok ellenére, a kérdésben finoman megfogalmazott számonkérés jogos. De egyéb, például szakmai mentségem is bőven van. Hajtott a bizonyítási vágy: igenis fontos és szükséges, amit csinálunk! Hallatlanul ösztönző volt újra meg újra a gyakorlati gondokkal, a könyvtárosok mellett pedagógusokkal, tizen- és huszoneves diákokkal találkozni, beszélgetni. Életem egyik legnagyobb pedagógiai sikerének tartom a tizenhat éves Cs. M. olvasótáboros szakmunkástanuló mondatát: *„Féltem, hogy itt majd sokat kell olvasni. De már látom, hogy olvasunk, de főleg beszélgetünk, s magam is meglepődöm, hogy beszélgetés közben mik jutnak eszembe.”*

A tanulás egyik leghatékonyabb módja a tanítás! Egy életre hálás vagyok a kérdező, vitatkozó, ellentmondó, új szempontokat felvető tanítványaimnak. A legtermékenyebb, legélvezetesebb órákat talán a levelező tagozatos és másoddiplomás képzésben résztvevők körében tarthattam. Számukra minden mondatom a gyakorlat mérlegén hitelesítődött, vagy lett nagyon is kérdésessé. Gyakran kellett kérlelnem őket a türelmes, egymás kölcsönös meghallgatására, olyan szenvedélyes viták alakultak ki egy-egy kutatási eredmény értelmezése, vagy a változtatás hatékony módszereinek megbeszélése körül.

Közben azért folyik az országos vizsgálat a felső tagozatosok olvasási, könyvtárhasználati szokásairól, (1977) majd ugyanez a középiskolások körében (1983), s ezen kutatási eredmények már a könyvtári sajtó berkein túl is érdeklődést keltenek. 1982 áprilisában esti főműsorban, az m1 *Stúdió* című magazinjában barátok, kollégák, szüleim felismernek, és a Pedagógiai Szemle után a Kortárs is ismételtén kér tőlem írást ezekről a témákról.

Szétforgácsoltam magam? Igen, bizonyára így van. Lehettem volna szigorúbb szobatudós és akkor ma akadémiai nagydoktor lennék. Mivel használtam volna többet a könyvtáros és pedagógus társadalomnak? Őszintén szólva, – nem tudom. A PhD. feletti minősítéssel bizonyára magasabb lenne a jövedelmem. De meddig lett volna állásom? Meddig tartott volna a „hivatal” türelme? Hiszen még így is visszatérő vád volt: „sok az alapkutatás!” Öngyilkossági kísérletnek minősült volna visszakérdezni: tetszik tudni, mit jelent ez a fogalom?

A gyakorlat közeli kutatás és az oktatás egységét, a kutatási eredményekkel folyamatosan megtermékenyülő, megújuló tanítást máig a leghatékonyabb életformák egyikének tartom. Így és ezért tettem, amit legjobb lelkiismerettel tehettem: szűken vett munkahelyi feladatok, kutatás és továbbképző tanfolyamok, továbbá estékre nyúlóan, hétvégén gazdagodó szakmai közélet és egyre intenzívebb részvétel a felsőfokú könyvtáros képzésben. Egyet biztosan állíthatok! Cikkeimnek, könyveimnek fele-harmada hatása lett volna, lenne, ha nem vállalnék folyamatosan, sokszor bizony fárasztó utazásokkal együtt járó előadásokat is. De az összefüggés fordítva is igaz. A közvetlen, gyakorlati, élet közeli élmények hiányában nagy valószínűséggel sokkal szürkébben, unalmasabban írnám meg ugyanazokat az adatértelmező összefüggéseket, reflexiókat, gondolatokat.

Mégis, egy önkritikus gesztussal el kell ismernem, hogy az 1978 és 1990 közötti hosszú évtizedben nem született meg az a két könyv, amit – akkor és ott! – le kellett volna tennem az asztalra. Nincs mentségem csak egyszerűen a tények. A Charta '77 aláírása utáni „honnédelmi küzdelmünk, szabadságharcunk” áldozattal, kompromisszummal végződött. Csaknem négy évre megszűnt osztályunk önállósága, beleolvadtunk a Katsányi Sándor által vezetett Oktatási osztályba. Valamikor 1982–83 fordulóján, említett barátunk vezetésével megalakult az Oktatási és kutatási osztály, s én lettem a helyettese. Ez volt a legkisebb rossz, hiszen legjobb szövetségeseünk, barátunk keze alá kerültünk. A veszteség viszont a sorozatos megaláztatásokkal sújtott Kamarás István évekkor korábban sejtett, kieroszakolt távozása lett. Vitányi Iván státusszal együtt átvette őt az akkori Népművelési Intézetbe. Veszteségekkel, de megmaradtunk.

1970 és '76 között, feleségem hathatós közreműködésével három gyermekünk született, kiknek köszönhetően manapság már négy unoka boldog nagyapja lehetek. Bizony a sokféle hivatali, önkéntes társadalmi elfoglaltság, tisztség, kiszállás, olvasótábor mellett a nap 24 órájából velük is örömteli kötelességem volt legalább valamennyit együtt töltenem. Az esti mesék felolvasása, elmondása az én boldogító, tanulságos kiváltságom lett. Ezekből az esti mesélésekből, képnézegetésekből, a közbekérdezésekből, beszélgetésekből csaknem annyit tanultam, mint a főiskolai, egyetemi óráimból. Kihagyhatatlan a '80-as évek elejének visszatérő konfliktusa az orosz nyelvtan. Segíteni akartam: sztol, sztol, sztala, sztalu, sztalom, sztalje! Ők pedig valahol zsigeri szinten már érezhetik ennek felesleges mivoltát, mert csendesesen vihognak, sztrájkolnak. Nagy nyári kirándulások Trabanttal az Őrségbe, Hortobágyra, Telkibányára, a Felső-Tisza menti kis falvakba, s a hosszú úton népdalok végtelen sora...

De mégis csak adós maradtam legalább két könyvvel ezekből az évekből.

Dr. Nagy Attila írásainak bibliográfiája az Elektronikus Könyv és Nevelésben található.